

Аль Асас Поліна Ахмадівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 201 навчальної групи ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ
Славна Оксана Володимирівна
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Забезпечення права на життя є одним із фундаментальних принципів міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, що набуває особливої актуальності в умовах збройного конфлікту. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила масові порушення цього права, включаючи умисні вбивства цивільного населення, обстріли населених пунктів, використання забороненої зброї та створення безпосередньої загрози життю мільйонів людей. Право на життя, закріплене в статті 3 Загальної декларації прав людини, статті 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 2 Європейської конвенції з прав людини та численних нормах Женевських конвенцій 1949 року й Додаткових протоколів до них, залишається абсолютним і не підлягає жодним обмеженням навіть у воєнний час.

Водночас практика ведення сучасної війни, зокрема гібридні методи, використання цивільної інфраструктури як прикриття та систематичні атаки на цивільних осіб і об'єкти, суттєво ускладнює реалізацію та захист цього права.

Метою цієї доповіді є аналіз ключових механізмів міжнародно-правового та національного забезпечення права на життя в умовах збройного конфлікту, а також оцінка ефективності наявних інструментів реагування на його масові порушення в контексті російсько-української війни.

Згідно зі статтями 21 та 27 Конституції України, право на життя визнається як невід'ємне, невідчужуване та непорушне. Положення статті 21 проголошує, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, тоді як стаття 27 прямо закріплює, що кожна людина має невід'ємне право на життя, а держава зобов'язана його захищати. Таким чином, ці норми встановлюють абсолютний характер права на життя як фундаментальної конституційної гарантії, що належить людині від моменту народження. Держава наділяється позитивним обов'язком щодо забезпечення захисту цього права від будь-яких посягань, включаючи свавільне позбавлення життя. У сукупності положення статей 21 та 27 формують імперативну основу для визнання права на життя як невід'ємного елемента людської гідності та основи

всіх інших прав і свобод [1].

Сучасні збройні конфлікти свідчать про трансформацію права на життя з виключно юридичної категорії в ключовий етичний критерій оцінки поведінки держав та недержавних акторів у воєнний період. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах гібридних воєн, де традиційна демаркація між фронтом і тилом практично зникає, а цивільне населення перетворюється на одну з основних груп жертв конфлікту. У таких умовах механізми правового захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом та правом прав людини, часто виявляються недостатньо ефективними або неспроможними забезпечити оперативну реакцію на нові форми загроз, зокрема масовані ракетні удари, застосування безпілотних літальних апаратів-камікадзе, цілеспрямовані атаки на об'єкти критичної цивільної інфраструктури та інші методи, що поєднують військові й невійськові засоби впливу.

Гібридний характер сучасних конфліктів посилює вразливість цивільних осіб, ускладнює встановлення відповідальності та вимагає перегляду підходів до імплементації норм про захист права на життя в контексті розмитих меж між комбатантами та некомбатантами. Таким чином, забезпечення права на життя в гібридних війнах стає не лише правовою, а й етично-імперативною задачею, що визначає легітимність дій сторін конфлікту та рівень дотримання фундаментальних принципів людяності.

Як зазначалося вище, право на життя закріплене як базове та невід'ємне у низці фундаментальних міжнародних документів. Так, наприклад, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (МПГПП) у ст. 6 зазначено, що право кожної людини на життя повинно бути захищене законом, і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [2]. Це положення є універсальним стандартом, що покладає на держави позитивні зобов'язання щодо попередження смертей, які можуть настати внаслідок дій державних органів, а також збройних конфліктів.

В свою чергу, у Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ) право на життя гарантується ст. 2, де підкреслено обов'язок держави не лише утримуватися від умисного позбавлення життя, а й проводити ефективне розслідування випадків загибелі, які можуть бути пов'язані з діями силових структур або веденням бойових дій [3].

Міжнародно-правові стандарти захисту права на життя в умовах збройного конфлікту формують багаторівневу систему гарантій, що поєднує норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Їх центральною ідеєю є забезпечення максимально можливого захисту цивільних осіб, навіть коли держава змушена застосовувати силу в умовах воєнних дій. На відміну від мирного часу, під час конфлікту право на життя допускає певні відхилення, однак вони суворо обмежені принципами воєнної необхідності, пропорційності та розрізнення. Ці принципи не лише регулюють допустимі межі застосування зброї, а й визначають відповідальність сторін за надмірне чи невибіркове насильство.

Український досвід повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України ілюструє, що норми міжнародного гуманітарного

права та міжнародного права прав людини не мають виключно декларативного характеру, а виступають дієвими інструментами фіксації воєнних злочинів, захисту цивільного населення та притягнення винних до відповідальності.

Застосування положень Женевських конвенцій 1949 року (зокрема, спільної статті 3 та норм Четвертої конвенції щодо захисту цивільних осіб) та практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) дозволяє Україні документувати факти систематичних порушень права на життя, спричинених незаконними нападами на цивільних осіб, цивільну інфраструктуру, позасудовими стратами, катуваннями та іншими формами насильства, що призводять до смерті.

Забезпечення права на життя в умовах сучасних збройних конфліктів потребує комплексного вдосконалення національних і міжнародних механізмів його захисту. Війна показала, що навіть наявність розгалуженої системи міжнародних конвенцій не гарантує автоматичного запобігання порушенням, якщо держави-агресори свідомо і системно ігнорують міжнародне гуманітарне право. Саме тому актуальним завданням стає створення таких інструментів, які забезпечували б не лише формальний контроль, а й реальний вплив на поведінку сторін конфлікту, включно з ефективними санкційними механізмами, автоматизованими процедурами документування порушень та посиленою міжнародною співпрацею [4].

Одним із пріоритетних напрямів посилення ефективності протидії масовим порушенням прав людини в умовах збройного конфлікту є підвищення інституційної спроможності національних правових систем. Для України це означає системну розбудову спеціалізованих органів, уповноважених на розслідування воєнних злочинів, подальше вдосконалення норм кримінального законодавства та забезпечення відповідності процедур фіксації порушень права на життя міжнародно визнаним стандартам доказування.

Особливе значення має створення єдиної, стандартизованої та верифікованої системи документування фактів загибелі цивільних осіб, примусових зникнень, катувань, позасудових страт та інших тяжких порушень міжнародного гуманітарного права. Така система повинна відповідати методологічним вимогам, прийнятим міжнародними кримінальними судами (зокрема, МКС та спеціалізованими трибуналами), включати чіткі протоколи збору, збереження та ланцюжка зберігання доказів, а також передбачати інтеграцію цифрових технологій для підвищення достовірності та оперативності.

Ключову роль у цьому процесі відіграють сучасні цифрові інструменти: спеціалізовані онлайн-платформи для збору свідчень та доказів (наприклад, warcrimes.gov.ua), автоматизовані реєстри (включаючи інтеграцію з Єдиним реєстром досудових розслідувань), бази даних електронних доказів, а також мобільні оперативні групи, здатні працювати в зонах безпосередньої близькості до лінії зіткнення або в нещодавно деокупованих територіях.

Запровадження таких механізмів дозволяє не лише забезпечити швидке та якісне документування злочинів для національних проваджень, а й створює надійну доказову базу для міждержавних спорів, звернень до міжнародних

судових інстанцій та універсальної юрисдикції, сприяючи принципу невідворотності покарання за порушення фундаментальних прав, зокрема права на життя. Таким чином, удосконалення національної правової інфраструктури стає невід'ємною складовою стратегії переходу від фіксації порушень до повноцінного механізму міжнародної кримінальної відповідальності.

Пріоритетним вектором розвитку правової доктрини є інтенсифікація міжнародно-правових гарантій захисту фундаментальних прав. Це передбачає розширення юрисдикційних повноважень міжнародних судових та моніторингових інституцій, модернізацію інструментарію превентивної дипломатії, а також імплементацію ефективних заходів політичного та економічного впливу на держави-делінквенти, що вчиняють системні порушення права на життя. Аналіз функціонування сучасних міжнародних місій підтверджує, що верифікація порушень через постійну присутність спостерігачів та прозорість моніторингової звітності виступають вагомими чинниками деескалації воєнної злочинності та забезпечення дотримання правозахисних стандартів.

Окремим напрямом є забезпечення доступу потерпілих до правосуддя. Це включає як можливість звернення до національних судів, так і до міжнародних механізмів, передусім Європейського суду з прав людини. Важливо, щоб особи, чий права були порушені, мали не лише формальне право на подання скарги, а й реальні умови для цього - правову допомогу, інформаційну підтримку, психологічну реабілітацію. У разі успішного функціонування таких механізмів держава демонструє свою здатність забезпечувати верховенство права навіть у період війни.

Загалом удосконалення механізмів забезпечення права на життя повинно мати багаторівневий характер. Це і нормативні зміни, і посилення інституційної спроможності, і підвищення рівня взаємодії між державою та міжнародною спільнотою. Ефективна реалізація цих напрямів здатна не лише мінімізувати кількість порушень під час конфлікту, але й забезпечити справедливість для постраждалих, а також сприяти відновленню довіри до правової системи держави після завершення бойових дій.

Право на життя є базовою і невід'ємною цінністю, яка має бути гарантована державою навіть за умов збройного конфлікту. Аналіз міжнародно-правових стандартів та практики їх застосування свідчить, що сучасна система захисту цього права є багаторівневою, але водночас потребує постійного вдосконалення. Збройні конфлікти ХХІ століття характеризуються масовими порушеннями гуманітарного права, свідомими атаками на цивільне населення та нехтуванням фундаментальними принципами ведення війни, що створює нові виклики для всієї системи міжнародної безпеки.

Український досвід останніх років підтверджує, що навіть за наявності значної міжнародної підтримки, ефективність захисту права на життя значною мірою залежить від спроможності держави підтримувати належний рівень розслідування злочинів, документування порушень та доступу потерпілих до правосуддя. Саме комплексне застосування норм міжнародного гуманітарного права, міжнародних механізмів захисту прав людини та національного

законодавства створює умови для реагування на загрози та притягнення винних до відповідальності.

Удосконалення механізмів забезпечення права на життя під час війни має ґрунтуватися на поєднанні юридичних, інституційних та практичних заходів. Це включає зміцнення правової бази, розвиток системи міжнародного моніторингу, посилення співпраці з міжнародними організаціями та розширення можливостей для захисту постраждалих. Зрештою, ефективний захист права на життя у воєнний період є не лише юридичним обов'язком держави, а й передумовою відновлення справедливості, довіри суспільства та сталого миру у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1966 : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 № 2148-VIII (набрання чинності для України 23.03.1976). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 : ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР (набрання чинності для України 11.09.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#Text
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Андрєєв Андрій Олегович,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
інституту заочного та дистанційного
навчання Національної академії внутрішніх
справ

Кирдан Богдан Васильович,

завідувач кафедри

цивільного права та процесу

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, суттєво вплинув на всі сфери суспільних відносин, у тому числі на трудові правовідносини працівників Національної поліції України. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, воєнний стан є особливим правовим режимом, що передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та